

УВОД У ЈУГОСЛАВИЈУ

(Дејан Јовић, *Увод у Југославију*. Нови Сад: Академска књига, 2023, 491 стр.)

Професор на Факултету политичких знаности у Загребу и Факултету политичких наука у Београду, Дејан Јовић, се већ више од две деценије бави историјским процесима настанка и функционисања Југославије, променама назива државе, облика владавине и државног уређења, истраживањем периода стабилних друштвених, политичких и међуетничких односа, али и анализом социјалних, економских и институционалних криза које су у периоду измењених спољнополитичких околности довеле до дезинтеграције југословенске државе. Издавачка кућа Самиздат Б92 је 2003. године издала Јовићеву монографију *Југославија: држава која је одумрла*, која је настала на основу његове докторске дисертације под називом „The breakdown of Elite Ideological

Consensus: The Prelude to the Disintegration of Yugoslavia (1974-1990)“, одбрањене на Лондонској школи за економију и политичке науке (LSE).

Последња Јовићева књига *Увод у Југославију*, у издању Академске књиге из Новог Сада, представља једним делом збир проширених, допуњених и осавремењених текстова о Југославији и њеном наслеђу које је Дејан Јовић објављивао у бројним научним часописима и зборницима радова у Хрватској и западноевропским земљама, али пружа читаоцу и мноштво нових извора, погледа на историју Југославије и закључака који се тичу заједничке прошлости југословенских народа у XX веку. На самом почетку књиге, Јовић поставља неколико питања у вези Југославије. Да ли је Југославија била национална држава или савез држава? Ако је била национална држава, која је то нација била? Да ли је била тамница народа или њихова колевка? Да ли је постојала једна или неколико (и колико) Југославија?

Настанак Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, као прве државе у којој су живели сви Јужни Словени, везује се за завршетак Великог рата, престанак постојања четири царства (аустроугарског, немачког, турског и руског) и увођење начела самоопредељења у новонастали поредак међународних односа. После првих једанаест година постојања држава је променила име, тако да је 3. октобра 1929. године настала Краљевина Југославија. За тај датум недвојбено се везује прва употреба југословенског имена у називу државе, који се користио да означи монархистичку и републиканску, унитарну, федералну и државу с конфедералним елементима, грађанску и социјалистичку земљу, државу Срба, Хрвата и Словенаца и домовину Срба, Хрвата, Муслимана, Словенаца, Црногораца, Македонаца и народности које су је насељавале. Ипак, просторно сужена и са мањим бројем становника, Југославија је наставила да постоји и са само два члана федерације – Србијом и Црном Гором. Прерастање Савезне Републике Југославије у Државну заједницу Србије и Црне Горе 2003. године није, међутим, значило и потпуни нестанак југословенског имена из назива неке државе. Дејан Јовић нам указује да је тек усвајањем Преспанског споразума 2018. године, потписаног између Грчке и Бивше Југословенске Републике Македоније, најјужнија република бивше Југославије променила назив у Република Северна Македонија.

Британски историчар Ерик Хобсбаум је у капиталном делу *Доба револуција* деветнаести век назвао дугим, сместивши његов почетак у период подизања Велике француске буржоаске револуције из 1789. године, а крај у доба почетка Првог светског рата 1914. године. За разлику од дугог деветнаестог, двадесети век је био кратак и његов крај је оивичен падом Берлинског зида, нестанком социјалистичких система у државама Источне Европе, али и настанком нових држава на простору бившег Совјетског Савеза и Југославије. Тако је двадесети век трајао не дуже од просечног људског живота, а тај период је одговарао и добу настанка, трајања и разградње велике југословенске државе. „Можда се стога може рећи и да је Југославија била *вријеме између (intermezzo)* класичних империја и неоимперија: између Аустро-Угарске и Османлијског Царства и неке будуће, проширене Европске уније у којој ће опет сви њени народи бити под истим сводом (ако не и кровом), у некој Кантовој (квази) *федерацији држава*, у неком новом неуспоредивом и јединственом експерименту“ (стр. 46).

Након завршетка Другог светског рата формирана је Демократска Федеративна Југославија, која је 29. новембра 1945. године преименована у Федеративну Народну Републику Југославију. Овај назив југословенска држава је носила 18 година, све док 1963. године, у складу с новим схватањем радничке класе као носиоца демократског одлучивања, нија настала Социјалистичка Федеративна Република Југославија. „Социјализам је дошао на прво мјесто, а организација државности (федерализам и републиканизам) на друго и треће. Југославија је остала на четвртом“ (стр. 63), закључује професор Јовић.

С обзиром на непостојање политичког плурализма и вишепартијских компетитивних избора, политички систем у социјалистичкој Југославији није био демократски према западним стандардима демократије, али није представљао ни облик етатистичког система комунистичког Истока. „У тој ситуацији концепт

самоуправљања понудио је алтернативу која је изгледала попут оригиналног 'трећег пута'. Титови идеолози – Едвард Кардељ, Борис Кидрич и Милован Ђилас - покушавали су наћи излаз између 'Сциле' Запада и 'Харибде' Истока" (стр 114-115). Јовић пише да су теоретичари самоуправног социјализма истицали да је западна демократија „само форма, маска која скрива прави карактер владавине. А права власт је на Западу у рукама капиталистичке елите, дакле мањине, а не већине која ради како би елита могла бити све богатија“ (стр. 145). Разлике између совјетског и југословенског система произилазиле су, с друге стране, из различитог разумевања улоге партије, у дефинисању смисла и циљева социјализма и начина схватања државног и „социјалистичког“ власништва.

У циљу формирања социјалистичког друштва било је неопходно начинити промене у социјалној структури Југославије и од сељака направити свесне индустријске раднике, при чему је требало да радничка класа буде јединствена, а не подељена по републичкој припадности. „Док је држава, наиме, инструмент при силе у име владајуће класе, Партија је *контиролор, усмјеривач, њокрејач и огјајател* нове радничке класе. Она омогућава класи да сама управља и то непосредно, то јест да *самоујравља*“ (стр. 122-123). Тек након настанка демократских економских односа, омогућава се успостављање политичке демократије. Самоуправљање је зато представљало теорију демократије, теорију државе, процес модернизације, али и кохезивни елемент у југословенској вишенационалној заједници и нови облик класне борбе, који је био усклађен са спољном политиком. Док је за Тита самоуправљање постало „аутентичан југословенски пут кроз социјализам, израз југословенског читања марксизма“ (стр. 128), Дејан Јовић сматра да је самоуправљање представљало „највеће постигнуће југословенског социјализма и – уз идеју *брајсџива и јединсџива и несврџаносџи* – једна од три велике идеје и доктрине коју је Југославија оставила иза себе у повијести политичких идеја“ (стр. 143).

Јовић читаво поглавље књиге посвећује и анализи спољне политике социјалистичке Југославије и односу актера и структура у „вањској“ политици. У периоду после завршетка Другог светског рата, а нарочито након резолуције Информбироа 1948. године, Југославија је била окружена државама које су се налазиле с друге стране „гвоздене завесе“, али и дојучерашњим идеолошким савезницима које су припадале Варшавском пакту. Још увек није било решено ни питање разграничења с Италијом, које је регулисано тек потписивањем Осимског споразума 1975. године, постављала су се питања статуса словеначке и хрватске мањине у Аустрији, а постојао је и проблем бугарског и грчког непризнавања македонског националног идентитета и језика. Зато је, користећи акроним састављен од почетних имена суседних држава, истицано да је Југославија била окружена БРИГАМА (Бугарска, Румунија, Италија, Грчка, Албанија, Мађарска и Аустрија).

У анализи спољне политике социјалистичке Југославије професор Јовић приказује прве југословенске послератне дипломате, који су претежно били грађанске оријентације, али се бави и променама структуре одлучивања и личностима које су утицале на југословенску спољну политику. Највећу кризу у спољној политици Југославије узрковао је израелско-арапски рат 1967. године, када је либерална струја предвођена тадашњим потпредседником Југославије Кочом Поповићем

заузела критички став према Брозовој подршци арапским државама и приближавању ставовима Совјета. Иако је на усмеравање политичких одлука у одређеним правцима утичу значајне личности (актери), у анализи спољне политике пажњу треба усредсредити и на институционалне структуре. Док су средином шездесетих формирано савети за односе са јавношћу при републичким извршним органима, седамдесетих година Председништво СФРЈ постаје „паралелно“ тело од значајног утицаја на спољнополитичке одлуке. И републичке квоте у спољној политици представљале су ограничавајући фактор у избору дипломатског кадра. Тако су Хрвати имали натпросечан број амбасадора, али Јовић наводи податак да су Срби 1969. године од 1.667 запослених у Савезном секретаријату за спољне послове чинили 63,1 проценат (стр. 106).

Најзначајнија политичка личност послератне Југославије био је Јосип Броз – Тито. Из писама грађана Титу открива се да је он лично читао та писма и на њима остављао белешке и упутства коме треба проследити писмо и ко је задужен за решавање одређеног питања. Професор Јовић наводи да је само у периоду од 1953. па до краја 1967. године Тито добио око 412.000 писама (стр. 156). „У просјеку је, дакле, Тито примао око сто писама сваког радног дана – око 30.000 годишње – а његов је уред разговарао с око 13.000 грађана сваке године“ (стр. 156). За разлику од послератних писама која су бавила ратним темама, писма у каснијем раздобљу односила су се на друштвене неједнакости и неправде, стање у затворима, биле су то молбе за помиловање, писма старих знацаца, позивања за кумство, али су писма садржала и приговоре на начин понашања и одлуке локалних партијских функционера, ниске плате и пензије и високе трошкове живота.

Међутим, Дејан Јовић наводи да је 1964. године дошло до промена у секретаријату, тако да је Тито од тада добијао само недељне извештаје и сажетке писама, а цела писма тек по захтеву. Тиме је прекинута непосредна, специфична веза између Тита и грађана, а сужена је и моћ председника Југославије да путем притужби грађана контролише и исправља недостатке бирократског система и тако проводи перманентну „антибирократску револуцију“. Иако је Тито „био главни актер формирања система, систем је након двадесет година од његова успостављања почео дјеловати својом логиком, по својим правилима, као актер. Кључни индивидуални актер је тиме губио моћ“ (стр. 204). После усвајања Устава из 1974. године, у генералном секретаријату Председника Републике је чак укинута радно место особе која је била задужена за писма грађана и од 14. октобра 1975. године сва писма упућена Титу прослеђивана су Председништву СФРЈ.

Шесто поглавље у књизи Дејан Јовић посвећује Хрватској у социјалистичкој Југославији, за коју каже да је у том периоду успела да оствари два велика циља из међуратног периода – федерализам и републиканизам. Монополистичка улога Хрватске сељачке странке омогућила је Комунистичкој партији Хрватске да након Другог светског рата заузме њено место. Ипак, у периоду од 1967. до 1970. године у оквиру „масовног“ покрета у Хрватској настају три групе: реформистичко-социјалистичке, либерално-антикомунистичке и националистичке. Међутим, притисак алтернативних група које су захтевале промене био је слабији него у Словенији и Хрватској, али и мањи у односу на друге социјалистичке земље – Пољску, Чешку, Мађарску.

Средином осамдесетих година у Југославији настају два национална програма – недовршен Меморандум САНУ и Прилози за словенски национални програм, објављен у часопису *Нова ревија*. У том периоду настаје и подела на уставобранитеље (из Хрватске и Словеније) и уставореформаторе (из Србије). На осмој седници Централног комитета Савеза комуниста Србије, која је одржана 23. и 24. септембра 1987. године, Слободан Милошевић постаје председник Комунистичке партије Србије и уместо ванинституционалних притисака на радикалну промену политичког система, а у жељи да сачува постојећи социјалистички поредак, проводи револуцију одозго: „Ако мора бити револуције, онда нека то буде 'наша' револуција, револуција против 'бирокрације', а не против социјализма као таквог“ (стр. 294).

У периоду од почетка деведесетих година објављено је на стотине научних чланака, књига и новинских текстова о разлозима распада СФРЈ. Професор Дејан Јовић набраја девет унутрашњих и међународних фактора распада Југославије: економска криза, „древна и вечна мржња“ међу југословенским народима, национализам, културне разлике међу југословенским народима, промене у међународној политици, улога разних личности у стварању и разарању југословенске државе, предмодерни карактер југословенске државе, који се често упоређује са царствима насупрот националној држави, структурно-институционални разлози и марксистичка идеологија одумирања државе. Јовић сматра да је на распад државе деловала комбинација више фактора, из којих изузима међунационалну мржњу југословенских народа.

У Југославији су сви народи били мањине, јер ниједан није чинио апсолутну већину становништва. Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година уместо целине настаје идеја плурализма, док начело консензуса бива замењено односом већине и мањине. „Гдје год је нетко 'постајао мањином', ту је страховао од супремације новопроглашене 'већине'. У томе је извор сепаратистичке политике, која је тврдила – и у томе звучала логично – да је боље бити већина у мањој држави, него мањина у већој. Величина државе није била толико важна.“ (стр. 442). Насупрот стварању југословенског демоса, друштвене и политичке елите су промовисале идеју да без националне државе нема опстанка народа, а новонастали или обновљени идентитети су у својој бити били антијугословенски.

Предраг ТЕРЗИЋ*

* Институт за политичке студије, Београд; виши научни сарадник, predragterzic@yahoo.com